

DOI <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2025.2414>

УДК 811.161.2:82-84

МОДЕЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ *СЛОВО* В ЛІНГВІСТИЧНИХ АФОРИЗМАХ ТА ОБРАЗНИХ ВИСЛОВАХ

Одинцова Г. С.

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка,

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0808-1522>

odyntsova@ukr.net

This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

У статті зроблено спробу моделювання концепту *СЛОВО* з урахуванням особливостей його репрезентації в лінгвістичних афоризмах та образних висловах. Зазначено, що на вербалізацію концепту в аналізованих мовних одиницях значною мірою впливають сам жанр афоризму та специфіка його інтерпретації, зумовлена способом мислення, ментальністю, досвідом, фахом автора. Відтак мета статті полягає у виявленні когнітивних смислів ядерної та периферійної зон концепту *СЛОВО* в лінгвістичних афоризмах та образних висловах у вигляді поняттєвої, образної та ціннісної інформації. Доведено, що слово в афористичних контекстах набуває ознак лінгвокогнітивного та лінгвокультурного концептів, які взаємно доповнюють один одного, створюючи таким чином його концептуальну смислову цілісність. Лінгвокогнітивне розуміння концепту *СЛОВО* актуалізує його смисли в межах лінгвістичної парадигми, а лінгвокультурний аспект об'єктивує його як одиницю національної ментальності. Образну складову концепту *СЛОВО* репрезентують образно-асоціативні ознаки, виокремлені на основі метафоричної номінації. Ціннісна складова аналізованого концепту представлена опозицією його позитивних та негативних конотацій.

Ключові слова: концепт, слово, смисл, лінгвістичні афоризми, образні вислови, вербалізація.

Odyntsova H. S. Modelling of the concept of WORD in linguistic aphorisms and figurative expressions

The article attempts to model the concept of *WORD* taking into account the peculiarities of its representation in linguistic aphorisms and figurative expressions. It has been noted that the verbalisation of the concept in the analysed linguistic units is largely influenced by the genre of aphorism itself and the specificity of its interpretation, which is determined by the author's way of thinking, mentality, experience, and speciality. Therefore, the purpose of the article is to identify the cognitive meanings of the nuclear and peripheral zones of the concept of *WORD* in linguistic aphorisms and figurative expressions in the form of conceptual, figurative, and value information. It has been proved that the word in aphoristic contexts acquires the features of linguocognitive and linguocultural concepts that complement each other, thus creating its conceptual semantic integrity. The

linguocognitive understanding of the concept of WORD actualises its meanings within the linguistic paradigm, and the linguocultural aspect objectifies it as a unit of national mentality. The figurative component of the concept WORD is represented by figurative and associative features, outlined on the basis of metaphorical nomination. The value component of the analysed concept is represented by the contrast of its positive and negative connotations.

Key words: *concept, word, meaning, linguistic aphorisms, figurative expressions, verbalisation.*

Вступ. У лінгвістичних студіях уже довгий час не втрачає своєї актуальності концепт як об'єкт наукового зацікавлення багатьох дослідників. Він мислиться дуже широко, породивши багато напрямів, підходів, методів дослідження, дефініцій, типів, структурних класифікацій тощо, оскільки вивчається на перетині багатьох наук (лінгвістики, психології, філософії, логіки, культурології та ін.). Важливість цього феноменального явища зумовлена тим, що він відображає процес індивідуального та колективного пізнання дійсності, є носієм смислів і цінностей, об'єктивованих у мові.

Антропологічний підхід до вивчення концептуальної картини світу ставить суб'єкт пізнання центральним у зв'язку "дійсність – знання – мислення – мова". Чи не найбільше демонструє тісний взаємозв'язок між мисленням та мовою концепт СЛОВО, який, як стверджують у своїх дослідженнях І. Голубовська (Голубовська, 2016), Н. Мех (Мех, 2020), вважається одним із базових у концептуальній та мовній картинах світу. Цей концепт розширює межі свого функціонування у лінгвістичних афоризмах та образних висловах, виступаючи у ролі мовознавчого терміна і демонструючи, таким чином, широту його лінгвістичної інтерпретації.

З-поміж усіх мовознавчих термінів в аналізованих одиницях "слово" належить до лексем з високою частотою уживання, що й зумовило вибір теми дослідження. Результати дослідження ґрунтуються на основі аналізу лінгвістичних афоризмів та образних висловів з власної збірки. Така підвищена увага до нього зумовлена тим, що воно виступає не лише як об'єкт пізнання, а й як інструмент, яким ословлено увесь всесвіт. Тому в когнітивному сприйнятті багатовимірність його значення виходить далеко за межі лексикографічної фіксації.

Відтак мета статті полягає у виявленні когнітивних смислів ядерної та периферійної зон концепту СЛОВО в лінгвістичних афоризмах та образних висловах у вигляді поняттєвої, образної та ціннісної інформації.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез. Усебічний аналіз концепту в сучасній лінгвоконцептології представлений

численними науковими розвідками (Т. Вільчинська, І. Голубовська, С. Жаботинська, В. Жайворонок, А. Загнітко, В. Іващенко, В. Кононенко, А. Приходько, Т. Радзієвська, О. Селіванова, М. Скаб, А. Вежбицька, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Ч. Філмор та ін.) дослідників. Найбільш узагальнене бачення концепту запропонував А. Загнітко, охопивши всі його сутнісні характеристики як результат аналізу теоретичних напрацювань багатьох учених у цій галузі (Загнітко, 2020, с. 346-353).

У наукових дослідженнях здебільшого домінують два підходи до вивчення концепту – лінгвокогнітивний та лінгвокультурний. У лінгвокогнітивному розумінні концепт трактується як уявлення людини про смислові ознаки предмета чи явища, що є результатом досвіду і "квантів" структурованих знань, яких вона набула внаслідок пізнавальної діяльності і якими оперує у процесі мислення. Лінгвокультурний підхід розглядає концепт як культурно детермінований виразник свідомості, зафіксований у мові; як згусток вербалізованого смислу, який відображає лінгвоменталітет певного етносу (Полюжин, 2015, с. 217).

З-поміж багатьох концептів саме СЛОВО як "одна з найчастотніших мовних одиниць опису і пізнання світу" (Мінчак & Заскалета, 2023, с. 76) неодноразово привертало до себе увагу науковців. Цей концепт знайшов свою інтерпретацію у художній та релігійній картинах світу (Мех, 2008); виступає у ролі бінарної опозиції "Слово Боже – слово людське" в біблійному дискурсі (Odyntsova & Kondratieva, 2024); у численних розвідках є предметом дослідження як одиниця ідіолекту багатьох письменників: М. Вінграновського (Ю. Гладир, С. Єрмоленко), М. Дочинця (В. Заскалета, Л. Кравець, Г. Мінчак), Р. Іванченко (А. Огар), Л. Костенко (Н. Касьяненко, Н. Мех, М. Стечик), П. Мовчана (І. Глуховцева, К. Глуховцева, Я. Скидан), О. Олеся (С. Єрмоленко, К. Голобородько), Д. Павличка (І. Глуховцева, К. Глуховцева), С. Сапеляка (Я. Скидан), Т. Шевченка (С. Єрмоленко, Л. Кравець, І. Фаріон, М. Федурко) тощо.

Попри значний інтерес до вивчення концепту СЛОВО поза увагою дослідників залишилося його функціонування в лінгвістичних афоризмах та образних висловах, за винятком небагатьох розвідок із принагідними інтерпретаціями окремих аспектів цього концепту серед інших мовних одиниць. Так, у дослідженні К. Глуховцевої та І. Глуховцевої (Глуховцева & Глуховцева, 2022) основна увага зосереджена на ролі художньо-

зображувальних засобів, які використовуються для опису мовних понять в образних висловлюваннях про лінгвістичні терміни, у тому числі й слова.

У науковій розвідці Г. Одинцової та Т. Кондратьєвої (Odyntsova & Kondratieva, 2022) лінгвістичні афоризми розглядаються як засоби об'єктивації мовознавчих термінів з точки зору їх дефінування, наведено типологію афористичних дефініцій (у тому числі й тих, що вербалізують слово) з урахуванням поняттєвої та художньої домінанти. Відсутність цілісного аналізу концепту СЛОВО у лінгвістичних афоризмах та образних висловах спонукає до його глибшого вивчення.

Методологія дослідження. Різні підходи до вивчення концепту зумовили наявність декількох варіативних методик його дослідження. Однак усеохопний підхід до аналізу будь-якого концепту повинен передбачати комплекс методів дослідження, які би уможливили максимально повне його вивчення. Беручи за основу методику концептуального аналізу, ми використовували такі методи: метод етимологічного аналізу для виявлення внутрішньої форми діяхронного ядра концепту; аналіз словникових дефініцій для встановлення поняттєвого компонента ядра концепту та його синонімічних еквівалентів; дескриптивний метод для опису іманентних ознак концепту; дистрибутивний аналіз для встановлення мовних засобів репрезентації концепту з урахуванням його контекстуального оточення; метод когнітивної інтерпретації для розкриття смислів аналізованого концепту, зокрема його периферійної зони; метод суцільної вибірки для виокремлення із джерельної бази корпусу одиниць дослідження. Фактичним матеріалом послужили 234 фіксації мовних одиниць, дібрані зі збірки лінгвістичних афоризмів та образних висловів (Одинцова & Одинцова, 2021), у яких засвідчене уживання лексеми "слово".

Результати дослідження та обговорення. Вихідним для нашого дослідження є положення про те, що концепт має зміст і структуру. Змістове наповнення концепту творять його понятійна, образна та ціннісна складові, а в структурі концепту простежується ядерно-периферійний принцип (Загнітко, 2020, с. 349; Полюжин, 2015, с. 218-219 та ін.).

Вивчення будь-якого концепту неможливо уявити без залучення до цього процесу слова. Адже воно є іменем концепту, його лінгвальним "одягом", одним із джерел утворення концепту (разом із предметно-практичною діяльністю, сенсорними відчуттями), до того ж само виступає ключовим концептом у багатьох науках. Вважаємо, що на особливу увагу

заслуговує концепт СЛОВО в лінгвістичних афоризмах та образних висловах, оскільки вони відображають уявлення про слово людей, різних за ментальністю, типом мислення, досвідом, фахом та іншими екстралінгвальними чинниками, що яскраво демонструє широту людського мислення і світосприйняття.

Важливу роль у процесі вербалізації слова в аналізованих одиницях відіграє і сам жанр афоризму, коли висловлювання лаконічної форми виступає самодостатнім твором, автономним мікротекстом, інтелектуальним мовним знаком, часто з імпліцитно вираженим смислом, який потрібно творчо декодувати, враховуючи авторську інтерпретацію відомого поняття чи явища. Інформаційна щільність в таких висловлюваннях тісно пов'язана з оригінальністю авторських асоціацій, експресивністю, органічною єдністю змісту й естетичної форми тощо. В афоризмах чи не найбільше проявляється взаємозалежність мови і мислення, оскільки ословлені думки тут набирають витонченої форми, часто у вигляді прагматично маркованих одиниць.

Термін "лінгвістичний афоризм" трактуємо як індивідуально-авторське висловлювання, яке в образній формі передає суб'єктивне судження про мовознавчі поняття і є носієм додаткової інформації до їх узуальних значень (Odyntsova & Kondratieva, 2022, p. 188). Авторами аналізованих афоризмів здебільшого є письменники, учені-лінгвісти, зрідка філософи, теологи, політичні діячі, у висловлюваннях яких домінує суб'єктивна інтерпретація відомих лінгвістичних понять, заново усвідомлених, переосмислених, пізнаних. Зауважимо, що з усіх мовознавчих понять найуживанішими в лінгвістичних афоризмах та образних висловах є "мова" та "слово", у трактуванні яких прочитується не лише їхнє розуміння як мовних термінів, а й популярних загальнонавчаних одиниць. Тому афоризми, у яких домінантною є предметно-логічна (лінгвістична) інформація, кваліфікуємо як лінгвістичні афоризми, а ті, які тяжіють до художніх тестів (з домінантною експресивно-стилістичною інформацією), номінуємо як образні висловлювання.

Ім'ям концепту СЛОВО, його ядром є лексема "слово", яка виступає основним засобом його вербальної номінації. Для актуалізації фактуально-поняттєвої інформації лексеми "слово" звернемося до аналізу її лексичних репрезентацій у лексикографічних джерелах. Реконструювати діахронне ядро концепту СЛОВО допоможе тлумачення його внутрішньої форми в етимологічно-семантичному словнику: "Слово – мовна одиниця, що являє

собою звукове вираження певного поняття про зовнішній або внутрішній світ або певного сигналу, ст. сл. *словесе*, дієсл. *слыти*; сrb. *слово* – буква; чс. *slovo* – слово, *sloveso* – дієслово, споріднено через чергування голосних із словом *слава*; праслово *slovo*; латв. *slava* – репутація; д. інд. *cravas* – слово, похвала, повага, клич. Авест. *sravah* – слово, повчання, вислів; мало з початку культовий сакральний характер. Давньоруське слово найближче саме до значення поняття в давньоперській мові, воно означало повчення, церковну проповідь, розповідь – див. Слово о законе и благодати, Слово о полку Игоревем. Споріднені слова: гр. *kleos* – слава, д. інд. *clu* – слава, авест. *pravayati* – слухати, новоперс. *saragidan* – співати" [Ларіон, 1994, с. 276- 277].

Сучасне значення лексеми "слово" зафіксоване в таких лексикографічних дефініціях: 1) мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу; 2) мова, мовлення; 3) висловлювання, фраза; 4) обіцянка виконати що-небудь; 5) прилюдний виступ, промова де-небудь; 6) жанр літературного твору у формі ораторської розповіді; 7) літературний текст до вокального твору (Бусел, 2005, с. 1344-1345). Відзначимо, що теперішнє дефініційне розуміння лексеми "слово" дещо звужене, зокрема, усунене його сакральне значення; Слово, втілене в Ісусі Христі, згадується лише як знак (Жайворонок, 2006, с. 552) та символ (Коцур та ін., 2002, с. 204) української культури.

Номінативне поле концепту СЛОВО в аналізованих лінгвістичних афоризмах та образних висловах представлене низкою когнітивних смислів, у лексичному втіленні яких відображені різні грані визначальних характеристик слова через призму суб'єктивних інтерпретацій багатьох авторів.

Ядро концепту вербалізується через номінацію таких його понятійних ознак:

1. Слово як номінативна одиниця, що матеріалізує об'єктивну дійсність через звукове вираження понять, явищ, процесів, ознак тощо.

"Слово – одяг усіх фактів, усіх думок" (М. Рильський); "З'ясовуйте значення слів, і ви позбавите людство половини помилок" (Р. Декарт); "Слово – це сама людина. Нас зіткано зі слів <...> і перше, що робить людина, стикаючись з чимось незнайомим, – присвоює йому ім'я, називає його" (О. Пас).

2. Слово як лінгвістичний корелят мови, зокрема рідної, який ототожнюється з нею, уприсутнює її.

"Тільки рідне слово, виплекане твоїм родом і народом, має таємничу здатність тримати буття" (І. Драч); "У безкрайньому океані звуків неповторно звучить мелодія рідного слова" (І. Вихованець); "Людина <...>, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду й племені" (В. Сухомлинський).

3. Слово як одиниця мовленнєвої (комунікативної) діяльності, яка відображає процес матеріалізації думки у слові.

"Пущене поміж люди слово проростає швидше, ніж будь-яке насіння" (Ю. Мушкетик); "Не суди лиця, суди слово" (Г. Сковорода); "Написане слово – це бідняк, який пробиває собі шлях у світ власними зусиллями, у той час як усне, живе слово досягає вищих посад завдяки рекомендаціям її світлості княгині фантазії та її камердинерів – очей та вух" (Л. Феєрбах).

Інформаційне поле концепту СЛОВО значно розширює ближню периферія, представлена такими смислами:

4. Слово як структурний компонент лінгвістичних одиниць різних ярусів мовної ієрархії.

"У мові є одиниця, без вивчення якої немислиме пізнання механізму мови. Ця одиниця – слово. Це щось центральне в механізмі мови" (Ф. де Соссюр); "Морфеми – це атоми семантичної структури, тоді як слова – молекули" (В. Русанівський); "Речення – це зоряний разок слів-намистин, що світяться алмазно" (Д. Білоус); "Потрібне слово на потрібному місці – ось найточніше визначення стилю" (Дж. Свіфт); "Словник – це безперервний кругообіг набутих і втрачених слів" (Л. Симоненко).

5. Слово як одиниця взаємозв'язку "слово (мова)-мислення", відображення нероздільної єдності мисленнєвої та мовленнєвої діяльності. *"Слово – клітина мислі, артерія сили духу" (П. Воронько); "Слово – відлуння думки" (Г. Флобер); "Слово – прізвисько думки тепер, а частіше – її псевдонім" (Л. Костенко); "Слово <...> є певною мірою стимулом розуму" (Т. Майореску).*

6. Слово як когнітивна одиниця, засіб пізнання навколишнього світу і шлях до знань про нього.

"Коли не знаєш слів, нічим пізнавати людей" (Конфуцій); "Чим більшою кількістю слів я володію, тим ширший обсяг моїх впливів" (Л. Феєрбах); "Словом ми осягаємо світ – це інструмент пізнання, найцінніший дар природи" (В. Радчук).

7. Слово як єдність форми і змісту у їхній гармонії.

"Коли слово наповнюється бажаним змістом, воно стає вагомим" (Є. Яценко); "Слова – полова, але огонь в одязі слова – безсмертна, чудотворна фея, правдива іскра Прометея" (І. Франко); "Безвартісне слово не є словом" (Л. Силенко).

8. Слово як ознака лексичного багатства мови, її краси і досконалості. *"Океан слів – це безмежжя, незліченність, найтісніший зв'язок із життям суспільства, найчутливіший нерв, найшвидша змінюваність, схильність до необмеженого поповнення. Він – велетенське громаддя, складники якого жодна людина не спроможна полічити" (І. Вихованець); "Кожне слово – це ніби діамантова намистинка на величезному разку нашої пребагатої мови" (І. Цюпа); "У нашій мові кожне слово – неначе золотий янтар" (І. Цюпа).*

9. Слово як прояв мовної особистості, її мовної спроможності.

"Тонкий різець слова формує і вигранює особистість" (І. Вихованець); "Слово – візитна картка: віку, професії, соціального стану, країни і громадянства, рідного краю" (В. Радчук); "Не тільки в художній літературі, а й у кожному слові людському увага до мови – доконечна річ для того, щоб думка знайшла свою справжню кришталеву форму" (М. Рильський).

10. Слово як одиниця культури мовлення.

"Коли говориш, як належить, слово чисте, мов роса. І від тебе теж залежить мови рідної краса" (Д. Білоус); "Слово формує світ. Спотворене слово – спотворює його" (П. Мовчан); "Невміння вибрати потрібне слово – те саме, що замість гостро заструганого олівця на уроці малювання користуватися цвяхом" (В. Сухомлинський).

11. Слово як інструмент ораторського мистецтва.

"Багато слів для небагатьох думок – неспростовне свідчення посередності: ознака видатної голови – багато думок у небагатьох словах" (А. Шопенгауер); "Одного неточного, невдало висловленого або хоча б погано вимовленого слова іноді досить, щоб зіпсувати усе враження" (А. Міцкевич); "Коли слова ллються рікою, в них багато води" (М. Левицький).

Усі виявлені смислові компоненти характеризують СЛОВО в межах лінгвістичної парадигми, актуалізуючи ключові ознаки слова як одиниці мовної системи. Вони утворюють його ядро та зону ближньої периферії, акцентуючи увагу на номенах значення слова, рідне слово, думка, розум, зміст, особистість, краса мови тощо. Таким чином можна стверджувати, що, експлікуючи найбільш загальні уявлення про слово, у цих лінгвістичних

афоризмах відображені істотні ознаки СЛОВА як лінгвокогнітивного концепту.

Зона дальньої периферії характеризує СЛОВО як лінгвокультурний концепт, вербалізуючи такі його смисли:

12. Слово як першопричина буття, вияв Святого Духа, органічна єдність матеріального й ідеального.

"Все в світі починалося зі Слова, тому ми звикли вірити словам" (В. Іващенко); "Слово, як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення" (І. Огієнко); "Мова, слово – це найбільш виразне й найкраще виявлення благодаті Святого Духа в людях" (В. Липинський).

13. Слово як символ національної ідентичності.

"Слово – це сорочка духу народного" (Б. Харчук); "Слово, як і знак хлібний, виростає з тієї землі, на якій живеш і в яку ляжеш" (І. Федорів); "І тільки Слово береже в основі безсмертя української душі" (Б. Олійник).

14. Слово як відображення колективного досвіду народу, його історії.

"Кожне слово людську історію чудово, як чиста крапля, відбива" (М. Рильський); "Слово – найвірніший посланець з минулого в сьогодення і з сьогодення у прийдешнє" (І. Вихованець); "Слово – свідок історії, свідок часу" (П. Мовчан).

15. Слово як знак культурної спадщини народу.

"Слово Шевченкове й Франкове, художні шедеври нашої класики хай стануть для нас взірцем і мірилом" (О. Гончар); "Слово – ген культури" (В. Радчук); "Слово ввібрало в себе найтонші порухи наших почуттів; у ньому закарбувалася душа, звичаї, традиції, радощі й болі народу – всі його духовні цінності, творені століттями" (В. Сухомлинський).

16. Слово як зброя.

"Немає нічого могутнішого за слова. Лави сильних доказів і високих думок неможливо прорвати. Слово вражає жорстоких і руйнує фортеці. Це невидима зброя. Без неї світ належав би грубій силі" (А. Франс); "Слово своє буду гострити на кремені моєї душі" (В. Стефаник); "З усіх видів руйнівної зброї, яку здатна придумати людина, найжасливіша і найсильніша – слово. Кинджали і списи залишають сліди крові, стріли видно на відстані. Отруту можна вчасно виявити й уникнути смерті. Слово ж руйнує непомітно" (П. Коельо).

17. Слово як ліки, які зціляють насамперед людську душу.

"Зраненій душі добре слово – ліки" (Григорій Богослов); "Слово, яке йде від серця, проникає в серце" (Г. Нізамі); "Якщо одне-два привітних слова можуть зробити людину щасливою, то треба бути негідником, щоб відмовити їй у цьому" (Т. Пен).

18. Слово як репрезентант емоційної сфери людини.

"Слово – могутній перемикач людських станів" (В. Брюгген); "Легенький повітряний шум – випущене з вуст слово, але воно часто чи смертю разить, чи у веселість уводить і оживляє душу" (Г. Сковорода); "Слово лихе чи привітне, криве чи ласкаве, гостре чи улесливе, чорне чи красне, чесне чи нещире – є кодексом поведінки" (В. Радчук).

19. Слово як засіб естетичного впливу, вияв естетичної реальності.

"Слова – це кольорові камінці. Мало їх назбирати – треба ще навчитися з них узорі викладати" (І. Вільде); " Слово – безмірний світ, кожне з них має не лише звучання, а й смак, запах, колір" (Л. Ромен); "Мова має поетичну природу, навіть окреме слово – це "малий твір мистецтва" (Г. Глінець).

Розуміння слова як лінгвокультурного концепту розширює межі його пізнання, позиціонуючи його як одиницю національної ментальності, константу національної культури. Номени *дух, пам'ять, історія, ген культури, зброя, ліки, музика* тощо актуалізують фонові знання носіїв цієї культури, які для них є значущими. Слово тут виступає у ролі абстрактних сутностей, що своєю чергою впливає на особливості їхньої вербалізації. Будучи одиницями вторинної номінації, образні вислови об'єктивують концепт СЛОВО з позицій авторських асоціацій, аналогій. Асоціативне переосмислення значення слова тут здебільшого відбувається на основі концептуальної метафори, яка є механізмом, що допомагає людині пізнати абстрактні поняття через конкретні реалії. Підтвердженням цього є теза із теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа та М. Джонсона, які зазначають, що наша повсякденна понятійна система, в рамках якої ми мислимо і діємо, є метафоричною за своєю суттю [Lakoff & Johnson, 1980, р. 6]. Образно-асоціативні смислові ознаки, виокремлені на основі метафоричної номінації, репрезентують образну складову концепту СЛОВО в аналізованих одиницях.

Крім понятійної та образної інформації, когнітивна модель концепту СЛОВО представлена також і ціннісною складовою, яка передбачає наявність оцінного значення імені концепту. У лінгвістичних афоризмах та образних висловах вона яскраво актуалізується через об'єктивацію якісних

ознак слова як морально-етичної категорії і побудована на опозиції його позитивних та негативних конотацій. Здебільшого трансляторами позитивної / негативної оцінної інформації виступають меліоративні та пейоративні прикметники і дієслова:

"Благословенне слово, що гартує!" (Леся Українка); "Розумним словом можна підбадьорити, надихнути на творчість, на добрий вчинок, на героїство" (І. Вихованець); "Знай, що твоє нерозумне, холодне, байдуже слово може образити, вразити, засмутити, викликати сум'яття, потрясти, приголомшити" (В. Сухомлинський); "Слова одні нам тішать слух і зір, А інші нас відштовхують раптово, В одних – огонь і істина жива, А є й мертвотні, крижані слова" (М. Рильський).

Для підсилення дуальної опозиції часто синонімічно-антонімічні відношення спостерігаємо в межах одного висловлювання:

"Зле слово і добрих робить злими, а добре і злих перетворює на добрих" (Макарій Великий); "А слово і голубить, і карає, А слово і вбиває, й воскрешає" (С. Литвин); "Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне – приносить біду" (В. Сухомлинський).

Образна та ціннісна інформація є втіленням периферійних когнітивних смислів, у яких представлена світоглядна позиція авторів не лише як особистісна, а й цілого етносу. Саме ці складові свідчать про наявність, крім поняттєвого, ще й емоційного та образного сприйняття слова, урахування яких дало змогу змодельовати концепт СЛОВО в усій його парадигмі.

Враховуючи жанрову особливість афоризмів, можна стверджувати, що концепт СЛОВО тут виступає синергетичною сутністю, яка суголосна з думкою П. Кононенка про те, що "слово – це текст і підтекст, образ і думка, конкретне поняття і символ, ідея і форма, зміст і стиль, відбиток речей – і їх першопочаток <...>. Але щоб усе це схопити, необхідно, щоб хто дивиться очима – бачив, а хто слухає – чув і розумів приховані сутності. Бо слово – безмежність!" (Кононенко, 2005, с. 134).

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що "слово" в лінгвістичних афоризмах та образних висловах є широко вживаною одиницею, яка набирає ознак лінгвокогнітивного та лінгвокультурного концептів із багатовимірним його трактуванням. Номінативна наповненість концепту СЛОВО свідчить про його значущість і особливу увагу до нього як лінгвістичної одиниці та етнічного символу. Концептуальні смисли образного рівня побудовані на основі метафоричних відношень і

характеризують слово як знак національної ментальності. Ціннісна інформація акцентує увагу на якісних ознаках слова як морально-етичної категорії. Репрезентація концепту СЛОВО в лінгвістичних афоризмах та образних висловах відображає його концептуальну смислову цілісність і розширює знання про концептуальну картину світу.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у когнітивному моделюванні інших концептів у лінгвістичних афоризмах та образних висловах.

ДЖЕРЕЛА

1. Бусел, В. Т. (Ред.). (2005). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Перун.
2. Глуховцева, К., & Глуховцева, І. (2022). Відображення сутності мовних одиниць в образних висловлюваннях про мову. *Філологічний часопис*, 2, 13–26. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268639>
3. Голубовська, І. О. (2016). Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу. *XX–XXI століття: жанрово-стильові лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі: колективна монографія*. Olomouc VUP, 71–95.
4. Жайворонок, В. В. (2006). *Знаки української етнокультури : словник-довідник*. Довіра.
5. Загнітко, А. (2020). *Сучасний лінгвістичний словник*. ТВОРИ.
6. Іларіон (Огієнко, І; митрополит). (1994). *Етимологічно-семантичний словник української мови* (М. Ласло-Куцюк, Ред.). Т. 4. [Ч.39]. П–Я. Інститут дослідів Волині.
7. Кононенко, П. П. (2005). *Українознавство : підручник для вищих навчальних закладів*. Науково-дослідний інститут українознавства.
8. Коцур, В. П., Потапенко, О. І., & Дмитренко, М. К. (Ред.). (2002). *Словник символів культури України*. Міленіум.
9. Мех, Н. О. (2008). *Інтерпретація концептів слово, мова в українській культурній традиції: монографія*. Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди.
10. Мех, Н. (2020). *Одвічні слова української культури: Словник з історії української літературної мови кінця XVIII – початку XXI ст.: базові концепти*. Фоліант.
11. Мінчак, Г. Б., & Заскалета В. П. (2023). Вербалізація концепту слово в художній творчості Мирослава Дочинця. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 26 (1), 74–91. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286190>
12. Полюжин, М. (2015). Поняття, концепт та його структура. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки*, 4, 214–224.
13. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors : We Live by*. University Chicago Press.
14. Odyntsova H., & Kondratieva T. (2022). Aphorisms as means of interpreting of linguistic terms: peculiarities of defining. *Folia linguistica et litteraria*, 13(39), 187–205. DOI : [10.31902/fl.39.2022.10](https://doi.org/10.31902/fl.39.2022.10)
15. Odyntsova, H., & Kondratieva, T. (2024). Conceptual Dichotomy "Word of God – Human Word" in the Biblical Discourse. *Мовні і концептуальні картини світу: науковий журнал*, 1(75), 74–88. DOI : <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.1.05>

МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одинцова, Г., & Одинцова, Ю. (Ред.). (2021). *Лінгвістичні афоризми та образні вислови*. Навчальна книга – Богдан.

REFERENCES

1. Busel, V. T. (Red.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. Perun.
2. Hlukhovtseva, K., & Hlukhovtseva, I. (2022). Vidobrazhennia sutnosti movnykh odyntys v obraznykh vyslovliuvanniakh pro movu. *Filolohichni chasopys*, 2, 13–26. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.2.2022.268639>
3. Holubovska, I. O. (2016). Linhvokulturni kontsepty u movnii kartyni svitu ukrainskoho etnosu. *XX–XXI stolittia: zhanrovo-stylovi linhvistychni metamorfozy v ukrainskii movi ta literaturi: kolektyvna monohrafiia*. Olomouc VUP, 71–95.
4. Ilarion (Ohienko, I; mytropolyt). (1994). *Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy* (M. Laslo-Kutsiuk, Red.). T. 4. [Ch.39]. P–Ia. Instytut doslidiv Volyni.
5. Kononenko, P. P. (2005). *Ukrainoznavstvo : pidruchnyk dlia vyshchyykh navchalnykh zakladiv*. Naukovo-doslidnyi instytut ukrainoznavstva.
6. Kotsur, V. P., Potapenko, O. I., & Dmytrenko, M. K. (Red.). (2002). *Slovnyk symboliv kultury Ukrainy*. Milenium.
7. Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors : We Live by*. University Chicago Press.
8. Mekh, N. O. (2008). *Interpretatsiia kontseptiv slovo, mova v ukrainskii kulturnii tradytsii: monohrafiia*. Pereiaslav-Khmelnitskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet im. H. S. Skovorody.
9. Mekh, N. (2020). *Odvichni slova ukrainskoi kultury: Slovnyk z istorii ukrainskoi literaturnoi movy kintsia XVIII – pochatku XXI st.: bazovi kontsepty*. Foliant.
10. Minchak, H. B., & Zaskaleta V. P. (2023). Verbalizatsiia kontseptu slovo v khudozhnii tvorchosti Myroslava Dochyntsia. *Visnyk KNLU. Serii Filolohiia*, 26 (1), 74–91. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2023.286190>
11. Odyntsova H., & Kondratieva T. (2022). Aphorisms as means of interpreting of linguistic terms: peculiarities of defining. *Folia linguistica et litteraria*, 13(39), 187–205. DOI : 10.31902/fl.39.2022.10
12. Odyntsova, H., & Kondratieva, T. (2024). Conceptual Dichotomy "Word of God – Human Word" in the Biblical Discourse. *Movni i kontseptualni kartyny svitu: naukovyi zhurnal*, 1(75), 74–88. DOI : <https://doi.org/10.17721/2520-6397.2024.1.05>
13. Poliuzhyn, M. (2015). Poniattia, kontsept ta yoho struktura. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii : Filolohichni nauky*, 4, 214–224.
14. Zahnitko, A. (2020). *Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk*. TVORY.
15. Zhaivoronok, V. V. (2006). *Znaky ukrainskoi etnokultury : slovnyk-dovidnyk*. Dovira.

RESEARCH MATERIALS

Odyntsova, H., & Odyntsova, Yu. (Red.). (2021). *Linhvistychni aforyzmy ta obrazni vyslovy*. Navchalna knyha – Bohdan.

Дата надходження статті до редакції: 25.03.2025

Прийнято до друку: 28.04.2025